

TAASSUP DOĞRU DÜŞÜNMEYE ENGELDİR

Doç. Dr. Vahdettin BAŞCI *

Ele aldığımız bu konuyu din, felsefe ve bilimi göz önüne alarak açıklamaya çalışacağız.

Din konusu eskiden beri felsefenin en önemli problemlerinden biri olmuştur. Filozoflar böyle bir konuya hiçbir zaman ilgisiz kalmamışlardır. İlkçağdan beri filozofu meşgul eden üç önemli problem vardır: Tanrı, insan ve alem. Zaman zaman bunlardan biri ağırlık merkezi olmak üzere ötekiler ona bağlı olarak araştırılmıştır. İlkçağ Yunan filozoflarında alem ağırlık problemi olmuş, sonra onun yerini insan almıştır. Gittikçe Tanrı problemi ağırlık merkezi olup, orta çağda da istisnasız olarak Tanrı konusu ağırlık merkezi olmaya başlamıştır.

Bu problemlerden her biri bazı somut veya soyut verilerden hareket eder. Bu verilerle ilgili açıklamalara girer. Dinin konusu aşkın varlıktır. “Din daima bilgiyi aşan bir problem olarak kendini bize kabul ettirir. Bilginin sınırlı oluşu, parçalı ve sonlu bilgileri bütünleştirme zorunluluğu tecrübemizin her cephesinde bize bir aşkınlık problemini zorlar. Böylece verileri bilmek ve verilerin imkanları üzerinde düşünmek yetmez. Bu imkanları da aşan, düşünölemeyen veya bilinmeyen bir sahanın onu çevirdiğini hissetmek bize yani bir ufuk verir ki bu da inanmadır. Aşkınlığın mutlak olarak konulması bundan dolayı bilme sahasını olduğu kadar, düşünme sahasını da aşan bir inanma sahası meydana getirmektedir”¹

Hilmi Ziya Ülken’in de işaret ettiği gibi “düşünce tarihinde değişik yönlere doğru düşüncenin sapmaları bu üç ağırlık merkezinden herhangi birinin ötekileri eritmesi veya onlar içinde erimesinden ileri gelmiştir. Mistisizm insanı Tanrı’da eritir ve alemleri yok sayar. Panteizm, insanı ve alemleri Tanrıyla birleştirir. Materyalizm, Tanrıyı inkar eder ve insanı alem içinde eritir veya alemleri erir”²

Doğru düşünme açısından; din, bilim ve felsefenin yöntemlerinin çok iyi belirlenmesi gerekir.

Din ve felsefesinin iki ayrı saha olduğunun belirtilmesi gerekir. Dini hayatta aklın önemli bir rolü vardır.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş*, II. Kısım, Ank. Üniv., İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara 1958, s. 228 vd.

² Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş*, s. 234.

Dini ve felsefi akımlar üzerinde düşünüp tartışırken her disiplinin kendi yöntem ve özelliklerini göz önüne alarak düşünmeliyiz. Yani her disiplini kendi alanında değerlendirmeliyiz. Böylece din, bilim ve felsefe arasındaki yetki sorununu da ortadan kaldırmış oluruz.

Bilimsel metod farklılıkları, değişik bilgi kaynakları, zihniyet farklılıkları ve akıl ilkelere insanların farklı düşüncelere sahip olmasını sağlamıştır. Bu bakımdan insan adeta çoğulculuğa mahkum edilmiştir.

Bu çoğulcu yapıyı dikkate almamak, dar bir fikre saplanıp, kendi fikir ve inancını çok üstün tutarak başka fikir ve inançlara karşı düşman olma tavrını oluşturur. Bu da taassup halidir.

Taassup farklı alanlarda kullanılan bir kavramdır. Farklı dinlerde, farklı fikir ve ideolojilerde mutaassıp kimseler vardır. Hangi tür taassup olursa olsun, her türlüşü ferdin insanca yaşamasını, toplumların gelişmesini engeller.

Burada önemli bir noktaya işaret etmek gerekir ki, "başka inanç ve kanaatlere saygılı olmak ve onlara hak tanımak, kendi inanç ve kanaatine bağlı olmamak demek olmadığı gibi, bütün inanç ve kanaatler karşısında da kayıtsız kalmak demek değildir. Herhangi bir inanç ve kanaate sıkı sıkıya bağlı olan bir kişi pekala hoşgörü sahibi olabilir.³

Din ve ideolojilerde taassubun çok zararları olmuştur. Din, vatan, millet, insanlık gibi değerler taassubun aleti olarak kullanılmış, tarih boyunca niceleri bu yüzden işkencelere maruz kalmışlardır. Taassubun kurbanı olan bazı filozof ve bilim adamları vardır. Bunların kimisi ölüme, işkenceye ve çeşitli cezalara maruz kalmışlardır.

İdeoloji, kelime anlamıyla 'fikir sistemi' demektir. Bir fikir sistemi bir şahsın veya zümrenin olabilir. Tasavvurların oluşum tarzını, kaynağını ve komularını arayan ilim anlamında kullanıldığı gibi boş ve soyut bir takım fikirlerin tartışması anlamında da kullanılır. Ayrıca siyasi, ahlaki, felsefi ve dini sahalardaki bilimlere benzer kesin bilgi getirmek iddiasında olan teorilere de ideoloji denir.

İdeoloji, bir topluma, bir sosyal gruba has inanışların bütününü ifade ettiği gibi, genellikle siyasi ve sosyal mahiyetteki bir doktrin, bir yönetimin bir sosyal gurubun faaliyetlerini de ifade eder. Bu bakımdan Marksizm, Ateizm ve Kapitalizm birer ideolojidir.

İdeoloji, olguların tetkikinden çıkarılsa bile ütöpik (hayali) bir proje olmak durumundadır. İdeolojilerin kaynağı ütopyalar veya ütopya şeklindeki tasavvurlardır. İdeolojiler bilim değildir.

İdeoloji kitleleri toplayıp onlara bir hırs, bir değer aşılarmaya, bir takım sloganları doğru diye zihinlerde yerleştirmeye çalışır.

İdeolojiler ancak propaganda ile yayılmakta ve küçük toplumlardan büyük toplum-

³ Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İstanbul 1982, s. 120; Necati Öner, "Niçin Felsefe" *Erdem*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara c. I, Sayı: 2, Ankara, 1985, s. 500; John Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, çev. Melih Yürüşen, Ankara 1998, s.6.

lara geçmekte ve asla bütün toplumlar tarafından kabul edilmemektedirler. Bir toplumda bilgisizlik, yaygın çıkmazlar derin olursa, toplum bir ideolojiye sarılabılır.

İdeolojiler bir fikir ve hareket sistemi olmakla beraber bilimsel değildirler. Çünkü, ideolojiler dogmatiktir, bilim ise dogmatizme karşıdır.

İdeolojiler, bazı peşin kabullerin problemlere uygulanması yolunu tercih ederler. İnsanın düşüncesini ve özgürlüğünü ideolojinin kalıpları içerisine hapsederler.

İdeolojik taassuptan kurtulmanın yolu problemleri bir sosyal bilimci ve bir düşünür olarak ele almaktır. Problem bilimsel metotla ortaya konur, buna göre tesbit ve tahliller yapılırsa ideolojiden bu ölçüde uzak kalınabilir.⁴

Yeni Çağ'ın ünlü filozofu Descartes da fikir taassubunu çocukluk dönemine kadar götürür. Ona göre çocukluğumuzda uzun zaman arzu ve nefretlerimizle eğitimcilerimiz tarafından idare edilirdi, halbuki, bunlar çok zaman birbirine karşıt olduğu gibi, belki de hiçbiri bize en iyi hareket tarzını tavsiye etmemektedir. Dolayısıyla hükümlerimiz, çocukluğumuzdan beri bütün aklımızı kullanmak ve ancak kendimize rehber edinmekle vermiş olacağımız hükümler kadar yanlışsız ve sağlam olması hemen hemen imkansızdır.

Descartes'a göre, "fikri taassuptan kurtulmanın yolu şudur: Doğruluğunu apaçık olarak bilmediğimiz hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek, yani acele hüküm vermekten ve peşin hükümlere saplanmaktan dikkatle çekinerek verdiğimiz hükümlerde açık ve seçik olarak kavradığımız şeyleri bulundurmaktır"⁵ olacaktır.

Prof. Dr. Necati Öner'in de işaret ettiği gibi, "fikir mutaassıpları fikirlerini belli bir düzeyde tutamamış; bir fikir adamı olmaktan çok politik trendli kimseler olmuşlardır. Bunların dayandığı kanıtlar bilimsel gerçeklerden çok, politik görüşlerdir".⁶

Kısaca diyebiliriz ki, fikir taassubu bilimsel zihniyetle ve metotlu düşünceye karşıt, akılcı ve bilgiye dayalı bir yöntemden uzaktır.

Akli açıklama ve özgür araştırmanın düşmanı olan taassup insanlık tarihinde din kavgalarının milletler arasında büyük savaşlara neden olduğu acı sayfalar olarak kayıtlıdır.

Özellikle Orta Çağ'da görülmeye başlanan dini taassup acılı sahneler neden olmuş, taassup artıkça aşırı gitmeler çoğalmış, bilim, fikir ve akıl yolundan ayrılmalar olmuştur. Bu yüzden pek çok insan inançlarından dolayı ızdırıp çekmiştir. Kör inancın, bağnazlığın, hoşgörüsüzlüğün dünyamızın birçok yerinde bugün bile kol gezdiği bir gerçektir.⁷

⁴ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, İstanbul 1993, s. 9; Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, İstanbul 1981, s. 130 vd.; Nusret Köymen, *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul 1975, s. 142.

⁵ Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1986, s. 120.

⁶ Necati Öner, "Din Aleyhtarlığı ve Din Dersleri", 4 Eylül 1981 tarihli Tercüman Gazetesi'ndeki yazı, s. 2; krş. Necati Öner, "Niçin Hoşgörü", 10 Şubat 1986 tarihli Tercüman Gazetesi'nde yayınlanan yazı, s. 2.

⁷ Bertrand Russell, *Din ile Bilim*, çev. Akşit Göktürk, İstanbul 1983, s.9.

İnsan zaman zaman saldırganlığını meşru kavramlar arkasında gizlemeye çalışmış, bu arada onların ifade ettikleri değerlerin yozlaşmasına neden olmuştur. Yüksek değerler bu değerleri kabul edenler veya etmeyenler tarafından saldırganlığın aleti olarak kullanılmışlardır.

Okunan gazete ve kitaplarda kullanılan kelime ve kavramlar da, taassup malzemesi olarak kullanılmışlardır. Belli kavramları kullananlar daha dindar, vatansever, muhafazakar sayılmış, bazı kavramları kullananlar da dini hayatına sokmayan, aydın, ilerici ve çağdaş sayılmıştır. Bu durum da insandaki hoşgörüsüzlüğü belli çizgilere götürmüştür.

Taassubun arka planındaki görüşler insanın hoş göremediği davranışlardır. Fizik veya toplum planındaki görüşlerdir. İnsanlar çok defa eksiklerini örtmek hatta bazı çıkarlar sağlamak için bir toplum içinde idealize edilmiş dokunulmaz değerler meydana getirirler. Sonra bunların gölgesine sığınıp onlar vasıtasıyla açıkça karşısına çıkmadığı inanç ve kanaatlere sınırlar. Aslında bu kişilerin davranışları alet ettikleri Mitos'dan çok, saplandıkları herhangi bir kanaatin taassup içerisinde ifadesi ve ilkel zihniyetin bir belirtisidir.⁸

Asıl tolerans gösteremediğimiz, o davranış ve görünüşün arkasındaki farklı kanaatler, inançlar, görüşlerdir. Yani temel noktada fikri seviyeden, hoşgörüden mahrumuzdur. Bunun arkasında insan olmak bakımından kişiliğimizle ilgili bir problem vardır ki o da kendimizi yine kendimiz üzerine katlamamız, adeta düşman saldırılarına uğrayan bir kale gibi, farklı fikirler karşısında kendimizi savunma zorunluluğu hissetmemizdir. Dışa açılmayı, adeta bir parçalanma, kendimizden koparıma şeklinde düşünür, gerçeğin ne olursa olsun bizde ve bizimki olduğuna inanırız.⁹

Taassubun temel nedeni bilgisizliktir. Daha çok bilgili olmanın başkasına zararı yoktur. Çünkü bilgi insanı rahatlatır ve kendi kendisiyle barışık yapar. Bilgili insanda ise hoşgörü kendiliğinden gelişir. "Bilge" ve "kültürlü" insan başkalarını zorla iknaya çalışmaz. Mutaassıp kimseler başkalarının bilgisizliğine ve saflığına dayanarak kendilerine güç sağlama gayreti içinde bulunurlar. Böyle kimseler çıkar kaygısıyla haklılıklarına olan güvensizlikleri nedeniyle hoşgörü kavramından nefret ederler.

Medeni toplumlarda taassup kaybolur. Taassubu ortadan kaldırmanın yolu insanlar arasında bilgi ve kültürü yaymakla olabilir. Zira sağlam bir inanç ve doğru bilgiye sahip insan eldeki doğrularını kendinde hapsetmez, az da olsa başkalarıyla paylaşabilir, hiç değilse bu doğruları tartışabilir. İnsanın kendisine güvensizlikten kaynaklanan bir korkusu ve bilgisizliği hoşgörüsüzlüğe zemin hazırlayan faktörlerdendir. Bilinçli kişilik dışı açık, daima başka şahıslarla temas halinde olan, onlar karşısında tavır alabilen bir kişiliktir. Kişiliğin oluşturulması ve kavranması, daima başkalarının önünde, ama onlara

⁸ Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, s. 120.

⁹ Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, s. 120; Kenan Gürsoy, "Felsefe ve Hoşgörü", *Felsefe Dünyası*, Sayı: 1, Ankara 1991, s. 18 vd.

cephe olarak değil, onlarla beraber söz konusu olabilmektedir.

Kişiliğin oluşturulmasındaki birinci adım insanın kendi kendisiyle tanışmasıdır. İnsanın kendi kendisiyle tanışması ise kendindeki "insanlar" yani bütün bir insanlık dünyasıyla ilişki kurması demektir. Bunun en güvenilir yolu ise, insanın manevi başarılarının başlangıçtan bugüne tabiata ilave ettiklerinin zemini ve yekunundan başka bir şey olmayan kültür dünyası ile tanışması demektir. Çünkü insanın, biyolojik değil ama manevi anlamda nefes alıp verdiği, insan olarak yaşamayı ve yaşatmayı öğrendiği yer bu kültür dünyasıdır. Kültür evrendeki insan dokusudur. Topyekun bir insanlığın hatasıyla sevabıyla bütün faaliyetlerinin izlerini taşıyan tarih, bu kültür dünyasında belirir. İnsanın insanla tanışması, insanın insan olarak kendisiyle tanışması aslında kültürle tanışmasıdır. Bu da bir olgunluk halidir, bir irfandır. Her türlü hoşgörünün temelinde olması gereken bir seviye, bir medeniliktir. ¹⁰

Hürriyetsizlik hali de, taassubun temel nedenlerinden birisidir. Mutaassıp kimse hürriyet davranışının hem dışında hem de karşısındadır. Çünkü bağımlılık ile akılcı düşünme birbiriyle bağdaşmaz. Özgürlük, akılcı düşünmenin temel ilkelerindedir.

Mutaassıp kimse kendi saplandığı inanç ve görüşün yanlış olabileceğinden şüpheye düşse, hatta görüşlerinin yanlışlığı ispatlansa bile onları değiştirmemekte ve savunmayı sürdürmektedir. Bu noktada eleştirici bir düşüncenin mahsulü olan felsefe bir arada yaşamak zorunda olan insanların hayatlarını düzenleyen olumsuz yönde her alandaki taassubun panzehiridir. Hoşgörülü, medeni insan yetiştirmek için felsefeye ihtiyaç vardır. ¹¹

Taassubun önemli nedenlerinden birisi de toplumlardaki hızlı yapı değişiklikleridir. Çünkü çok farklı duygu ve fikir seviyelerine mensup insan grupları bir arada yaşamak zorunda kalmışlardır. Taassup, belli bir sınırdan öteyi görmeyi reddedip kendini, yine kendi egosu çerçevesinde hapsedmeyi tercih eden ve bu anlamda kendine karşı savaş vermeyi düşünmeyen genel bir insan karakterinin ürünüdür.

Bu noktada her birimiz kendi doğrularımızın evrenselliğini iddia etmiş, farklı doğrular karşısında kendimizi kapatarak, dışarıda olanlarında doğrularının bulunabileceğini reddetmişizdir. Belirli bir ideolojiye sapanan kimse, birdenbire her şeyi değiştirebilecek bir sistem bulduğunu sanıp kendinden olmayanlara karşı saldırıya geçmiş, onları yok etmeye çalışmış, sonuçta taassup çizgisine gelmiştir. ¹² Taassubun en kötü yönü de saldırganlık halidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bilimsel metot farklılıkları değişik bilgi kaynakları, farklı zihniyet ve akıl ilkeleri insanların farklı düşüncelere sahip olmasına neden olmuştur. Bu bakımdan insanda çoğulcu bir anlayış vardır.

¹⁰ Kenan Gürsoy, "Felsefe ve Hoşgörü", s. 18 vd.

¹¹ Necati Öner, "Niçin Felsefe" adlı makale, s. 500; İler Uzel, "Hoşgörü ve Tenkid" *Bilge*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Sayı: 5, Ankara, 1995, s.3.

¹² Kenan Gürsoy, "Felsefe ve Hoşgörü", s. 18.

Bu çoğulcu yapıyı dikkate almamak, dar bir fikre saplanıp, kendi fikir ve inancını üstün tutarak başka fikir ve inançlara karşı düşman olma tavrını oluşturur. Bu da taassup halidir. Taassubun her türlü ferdin insanca yaşamasını, toplumların gelişmesini engeller.

Taassubu ortadan kaldırmanın yolu, insanlar arasında bilgi ve kültürü yaymakla olabilir.

Kaynakça

- ADIVAR, A. Adnan, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İstanbul 1987.
AYDIN, Mehmet S., *Din Felsefesi*, İzmir 1987.
BOLAY, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, İstanbul 1981.
DESCARTES, Rene, *Metod Üzerine Konuşma*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1986.
GÜNGÖR, Erol, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, İstanbul 1993.
GÜRSOY, Kenan, "Felsefe ve Hoşgörü", *Felsefe Dünyası*, Sayı:1, Ankara 1991.
HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul 1978.
KÖYMEN, Nusret, *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul 1975.
LOCKE, John, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, çev. Melih Yürüşen, Ankara 1998.
ÖNER, Necati, *İnsan Hürriyeti*, İstanbul 1982.
ÖNER, Necati, "Niçin Felsefe", *Erdem*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, c. I, Sayı:2, Ankara 1985.
RUSSELL, Bertrand, *Din ve Bilim*, çev. Akşit Göktürk, İstanbul 1983.
TANYU, Hikmet, "Martin Luther'in Türkler Hakkındaki Sözleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXIV, Ankara 1981.
UZEL, İlter, "Hoşgörü ve Tenkid", *Bilge*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Sayı:5, Ankara 1995.
ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara 1958.

Abstract

The differences of scientific methods, various knowledge sources, and different principles of mentality and mind have caused people to have different opinions. That's why, humans have a pluralist mentality. To ignore that pluralist structure causes human being to be stuck in a narrow-minded manner and consider his own ideas and beliefs superior, and thus form a hostile manner against other ideas and beliefs. This is fanaticism. Any kind of fanaticism prevents individuals from living decently and societies from developing. To remove fanaticism can be realized by expanding and extending knowledge and cultures among humans.